

Література

1. Божков А. Българската икона / А. Божков. – София : Български художник, 1984. – 530 с.
2. Божков А. Тревненската живописна школа / А. Божков. – София : БАН, 1967. – 195 с.
3. Василиев А. Български възрожденски майстори: живописци, резбари, строители / А. Василиев. – София : Наука и изкуство, 1965. – 748 с.
4. Кларк Дж. Библията и Българското възраждане. Книга за духовното пробуждане на българите от Паисий Хилендарски до Петко Р. Славейков / Дж. Кларк. – София : Мак, 2007. – 304 с.
5. Кравченко Н. Бродченко О. Атрибуція ікони "Цветоносіє" з церковної колекції храму Святого Стефана (м. Афіни, Греція) / Н. Кравченко, О. Бродченко // Мистецтвознавчі записки. – К. : Міленіум, 2013. – Вип. 23. – С. 128-132.
6. Покровский Н. Евангелие в памятниках иконографии / Н. Покровский. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 564 с.
7. Православная икона. Канон и стиль / Сост. А.Н. Стрижев. – М. : Паломник, 1998. – С. 317-346.
8. Kostadinka Paskaleva. Icons from Bulgaria / Paskaleva Kostadinka. – Sofia : Press, 1987. – 216 с.

УДК Левитська 929 : 74

Студенець Наталя Василівна,
кандидат мистецтвознавства,
докторант Інституту мистецтвознавства,
фольклористики та етнології
ім. М. Рильського НАН України

ЕЛИЗАВЕТА ЛЕВИТСЬКА: ЖИТТЄПИС, НАУКОВА І ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ

У статті розглянуто життєвий шлях Єлизавети Левитської, висвітлено її наукову та художню спадщину в сфері декоративно-вжиткового мистецтва, що сприятиме відтворенню маловідомих сторінок історії вітчизняної мистецтвознавчої науки, глибшому осмисленню окремих наукових тем. Акцентовано на дослідженнях Є. Левитською хатнього настінного розпису Поділля. На основі архівних джерел висвітлено особливості її творчих пошуків у моделюванні та художньому текстилі.

Ключові слова: біографія, наукова діяльність, творчість, декоративно-вжиткове мистецтво, хатній стінопис

Студенець Наталья Васильевна. Елизавета Левитская: жизнеописание, научная и творческая деятельность.

В статье рассматривается жизненный путь Елизаветы Левитской, освещается ее научное и художественное наследие в сфере декоративно-прикладного искусства, что будет способствовать воссозданию малоизвестных страниц истории отечественной искусствоведческой науки, более глубокому осмыслению отдельных научных тем. Акцентировано на исследованиях Е. Левитской домовой настенной росписи Подолья. На основе архивных источников освещаются особенности ее творческих исканий в моделировании и художественном текстиле.

Ключевые слова: биография, научная деятельность, творчество, декоративно-прикладное искусство, домовая роспись

Natalia Studenets. Yelizaveta Levitska: life, scientific and artistic works.

The article examines life and career of Yelizaveta Levitska, highlights her scientific and artistic works related to the field of decorative and applied arts that will help to discover little-known facts of national art history and to ensure in-depth understanding of separate scientific topics. The main emphasis is made on Ye. Levitska's research of the Podolian house fresco painting. On the basis of archive records the peculiarities of her creative researches in modeling and artistic fabrics are specified. Abstract.

Key words: *biography, scientific works, artistic works, decorative and applied arts, house fresco painting*

В історії вітчизняної науки та мистецтва 1920–30-х років чимало незаслужено забутих, або свідомо викреслених імен – провідних вчених, митців і тих, хто в той час розпочинав свій шлях у професії.

Відомостей про життя науковця і художниці Єлизавети Левитської (1899–1933) вкрай мало. Її ім'я трапляється серед імен молодих вихованців київської мистецтвознавчої школи 1920-х років. За короткими уривчастими відомостями декількох київських архівів постає активна, енергійна та багатогранна у своїх творчих прагненнях особистість. Її зацікавлення – мистецтвознавство, практична діяльність у сфері декоративно-вжиткового й образотворчого мистецтва тощо...

Мета цієї розвідки – ввести до наукового обігу біографічні відомості та спадщину Є. Левитської, що важливо для відтворення маловідомих сторінок історії вітчизняного мистецтвознавства, історіографії досліджень за окремими науковими напрямками, а також аналізу художнього процесу в Києві 1920–30-х років.

Єлизавета Анатоліївна Левитська народилась 25 листопада 1899 р. у Вінниці в родині вчителя. Рано осиротівши (у віці 12 років), виховувалась родичами батька [5]. 1917 року із золотою медаллю закінчила вісім класів Лубенської гімназії й стала слухачкою історико-філологічного факультету Московських Вищих жіночих курсів (спеціальність "слов'янська філологія"). Після припинення діяльності курсів унаслідок революційних подій, продовжила навчання на Київських Вищих жіночих курсах (1918–1919 р.) – престижному на той час навчальному закладі університетського рівня. У подальшому працювала в трудшколах Київщини та Поділля [8].

Професійне становлення Єлизавети Левитської припадає на яскраве десятиліття 1920-х – початку 30-х рр. – добу потужного розвою національної культури, творення нового мистецтва, розвитку гуманітарної науки. У 1923 р. вона вступила на малярський факультет до Київського художнього інституту¹, який закінчила 1928 р. за кваліфікацією "художник станкового мистецтва". Окрім основних фахових дисциплін майбутні живописці вивчали історію орнаменту, костюма та стилів. Пріоритет надавався українському мистецтву, лекції з якого читали відомі вчені – Данило Щербаківський, Вадим Модзалевський, Федір Ернст. Студенти знайомились із традиційною народною архітектурою, творами декоративно-вжиткового мистецтва. Прізвище Є. Левитської знаходимо у списках слухачів Д. Щербаківського, зокрема в екзаменаційних відомостях з дисципліни "Українське народне мистецтво" [1].

Одночасно із навчанням в інституті Єлизавета Левитська набувала досвіду наукової роботи в семінарі українського народного мистецтва при Всеукраїнському історичному музеї ім. Т. Шевченка (далі ВІМТШ) під керівництвом

Д. Щербаківського². Так, 1925 року вона разом з іншими учасниками семінару збирала зразки хатнього настінного розпису в селі Соснівка на Чигиринщині (нині Олександрівського району Кіровоградської обл.) і виконала акварельні замальовки типових для цієї місцевості рослинних мотивів стінопису – гілок з багатопелюстковими квітами та гронами ягід, "вазонів" тощо. Зразки, зібрані Є. Левитською, увійшли до колективного альбому таблиць – копій хатнього малювання одного села, значно доповнили колекцію розпису в етнографічному відділі музею³.

У 1927–1928-х роках за дорученням Науково-дослідної кафедри мистецтвознавства та відділу кустарної промисловості Київського сільськогосподарського музею Є. Левитська збирала матеріали з розпису в Солобковецькому районі (нині Хмельницької області) – у селах Гута Морозівська, Морозів, Проскурівка, Людвиківка, Зіньків. Її замальовки з натури, виконані олівцем, гуашшю, аквареллю, мають свою художню специфіку, адже їх планувалося використати як зразки у шпалерному виробництві [13, 5].

Підсумком польових досліджень Є. Левитської стала наукова розвідка, оприлюднена в семінарі Д. Щербаківського. Оpubлікована книжка "Селянський стінний розпис на Поділлі /Зіньківський та Солобковецький р./" (тираж 1000 примірників) [13] – одна з низки праць кінця 1920-х років, присвячених стінописам Поділля. Так само як Володимир Гагенмейстер [4], Костянтин Кржемінський [9], Марія Щепотьєва [18] Є. Левитська прагне узагальнити зібраний фактичний матеріал, описати його, намітити критерії наукової оцінки. У своїй монографії авторка визначає особливості хатнього стінопису певної місцевості, характеризує техніку, основні принципи поліхромії в композиції селянського житла. В окремій частині наукової розвідки дослідниця розглядає місцевий орнамент, зокрема, його типові мотиви, торкається проблеми їх виникнення та поширення. Уперше в мистецтвознавчій літературі Єлизавета Левитська побіжно зауважує про регіональні взаємовпливи в хатніх стінописах різних осередків.

Цю книжку разом з іншими працями (Євгенії Спаської, Надії Геппенер, Поліни Гудалової-Кульженко, Марії Щепотьєвої) видали на поліграфічному факультеті Київського художнього інституту студенти IV курсу на чолі з Софією Налепінською-Бойчук в межах академічного плану 1928 року [17].

Працю Є. Левитської схвально сприйняли у науковому середовищі. Так, у рецензії співробітника харківського Музею українського мистецтва В. Кулеші зазначено, що книжка добре проілюстрована, гарно висвітлює подільський розпис [10]. Позитивною була рецензія аспірантки Т. Мішківської, зачитана спочатку на семінарі Науково-дослідної кафедри мистецтвознавства, а пізніше опублікована окремою розвідкою [14].

Збирання та дослідження творів народного мистецтва Є. Левитська продовжила надалі. На Поділлі вона придбала місцеві зразки станкового малювання на папері, призначені для продажу й подальшого застосування в оздобленні хатнього інтер'єру⁴. Науковий інтерес становлять зображення рослинних мотивів, здебільшого квіткових пагонів, гілок чи букетів. Адже на відміну від Катеринославщини, де малювання на папері в першій чверті ХХ століття набуло якостей "доморобної промисловості" [2, 10–11], існував конкретний асортимент виробів для збуту, в подільському краї традиція розпису побутувала переважно у вигляді стінописів.

У вузі Єлизавета Левитська здійснювала активну громадську діяльність – в 1924–1925 роках була профуповноваженим, брала участь в організації профгуртка, делегувалася на I міжнародну студентську конференцію, в 1927–1928 рр. була старостою майстерні IV курсу. Протягом усіх років навчання виконувала громадську роботу при місцевкомі, як член культкомісії в справі оформлення політ кампаній та шеф кампаній [5].

По закінченні Київського художнього інституту Є. Левитська вступає до Науково-дослідної кафедри мистецтвознавства, найважливішим напрямком діяльності якої, поряд із дослідженням українського мистецтва, була підготовка кваліфікованих науковців – мистецтвознавців, учених нової генерації (система навчання подібна до сучасної аспірантури). На кафедрі, очолюваній Олексієм Новицьким, працювали Данило Щербаківський, Федір Ернст, Всеволод Зуммер, Костянтин Мощенко, інші відомі вчені. Залученню до мистецтвознавчої науки талановитої молоді сприяла ретельно продумана система відбору аспірантів з членів наукового гуртка "Студії" та семінару при ВІМТШ.

У рекомендації малярського факультету Київського художнього інституту для вступу на кафедру від 1929 року було зазначено: "Підтримати кандидатуру Є. Левитської, що на протязі всього навчання в Інституті виконувала всі навчальні плани, працювала з 1925 року в науково-дослідчій роботі, виявила здатність до наукової праці" [8].

Свої студії на кафедрі Є. Левитська розпочала з дослідження історії українського портрета під керівництвом Федора Ернста, адже на кафедру вступала з невеликою розвідкою на тему "Мистецтво портрета на Україні в XVII – XVIII ст."

У листі до свого керівника аспірантка пише: "Я знайшла досить цікавий матеріал щодо нового українського портрета. Мені б дуже хотілося взяти й цей розділ. Може Вас вражає така сміливість, але я буду дуже старатись і взагалі мене ця справа захоплює до краю. Повертаючись знов через Ленінград, буду тут деякий час працювати.

Я забула з Вами скласти умову про те, щоб Ви дуже суворо контролювали все, що я буду робить на нашій роботі і взагалі взяли б мене "під вогонь самокритики". Я ні в якій мірі не страждаю підвищеним самолюб'єм і дуже люблю, коли до мене ставляться з суворими вимогами..." [6] На жаль, працю, присвячену портретному живопису, не було завершено та опубліковано.

Єлизавета Левитська працювала в секціях кафедри, брала участь у семінарах, очолюваних О. Новицьким та Ф. Ернстом, виступила зі своїми першими розвідками. Серед її доповідей на семінарі з нового українського мистецтва – "Українські жіночі портрети XVII – XVIII ст.", "Творчість Д. Г. Левитського" та інші [7]. За свідченнями джерел з особового архіву Ф. Ернста – вона активний учасник семінару 1929–1931 рр. Зокрема у 1929 році відвідала 14 засідань семінару, наступного року – 15. Засідання відбувались у виставкових залах українського малярства XVII – XX століть ВІМТШ. Дослідниця займалась також організаційною діяльністю – була обрана членом бюро кафедри від аспірантів.

Влітку 1930 року, у статусі члена-кореспондента Всеукраїнського археологічного комітету Всеукраїнської академії наук (далі ВУАН) Єлизавета Левитська обстежила давню синагогу в містечку Михамполі Проскурівської округи

(нині Хмельницької області) – типовий зразок єврейського дерев'яного будівництва [11]. Тут вона детально дослідила конструкцію споруди, особливості стінописів у взаємозв'язку орнаментальних, фігуративних та шрифтових композицій; зробила низку фотознімків, а також зняла великі кальки у фарбах зі стінописів синагоги. У черговому виданні ВУАК-у – "Хроніці археології та мистецтва" (ч. 4-5), що було заборонене до друку на стадії верстки, планувалось опублікувати звіт Є. Левитської "Розписи культової єврейської пам'ятки XVIII у м. Михамполі на Поділлі" [3]. Для цього видання Є. Левитська підготувала також критичну рецензію на книгу Д. Чукина "Дмитро Левицький" з серії "Українське малярство" (1930 р.), яка свідчить про неабияку обізнаність дослідниці з темою українського портретного живопису [12]. Обидві розвідки прозвучали на семінарі з нового українського мистецтва.

На початку 1930-х років із наступом тоталітарної системи, згоранням українознавчих студій було ліквідовано Науково-дослідну кафедру мистецтвознавства (1930 р.) та ВУАК (1933 р.). Є. Левитська продовжила своє навчання як аспірантка Всеукраїнського музейного містечка. Утім тиск на науковців лише набирав обертів. У друкованих виданнях з'являється низка різких статей з тенденційно негативною оцінкою діяльності Петра Курінного, Марії Новицької, Марії Щепотьєвої, Костянтина Мощенка та інших співробітників Всеукраїнського музейного містечка. У резонансній публікації М. Холостенка "Музейные" искусствovedы Украины" під нищівну критику потрапила праця багатьох відомих учених, чимало мистецтвознавчих досліджень, серед яких названо і книжку Є. Левитської про стінописи Поділля [16, 81].

У цей період водночас із науковою діяльністю мисткиня інтенсивно працювала як художник-графік, створювала плакати для київського будинку колгоспника, робітничого клубу тощо.

Різнопланова за своїми уподобаннями, Є. Левитська реалізувала себе і в практичній сфері декоративно-вжиткового мистецтва. Її пошуки пов'язані з впровадженням народної орнаментики в сучасні текстильні та шкіряні вироби. Джерелом творчих інтерпретацій для художниці стали аплікації кожухів колишньої Київської губернії. Творчо переосмисливши орнаментуку традиційних селянських виробів з фондів ВІМТШ, Є. Левитська розробляла ескізи для текстильних столових гарнітурів, впроваджувала аплікації зі шкіри в моделі жіночих пальт, головних уборів, аксесуарів [15]. Фото цих виробів мали проілюструвати шостий випуск з серії видань про вишивку Київщини, присвячений аплікації шкірою та вишиванню вовною. Цю серію готувала до друку Євгенія Спаська. У листі до неї Є. Левитська радиться щодо цих виробів, детально їх описує, малює ескізи. Одяг та аксесуари вона створює відповідно до тогочасних модних тенденцій, для яких характерно використання силуетів, форм й окремих елементів національного костюма. Вироби оздоблено крупним геометричним орнаментом, контрастним за кольором до основного тла. Так, для пальт художниця обирає типовий трапецієвидний силует, декорує кут правої поли і манжети виробів, акцентує орнаментом комір. Взявши за основу популярну модель капелюшка-клош, Є. Левитська доповнює його відігнуті доверху краї стрічковою композицією з мотивами декору кожухів або, навпаки, вкриває візерунком основну частину. Подібні орнаментальні

структури використовує в оздобленні манжетів елегантних шкіряних рукавичок. Виразність комплектів підсилює аплікація мініатюрних жіночих торбинок-редікюлей. За ескізами Є. Левитської такі вироби створювалися в київських виробничо-кооперативних швейних артілях "Портфель" і "Кооподяг"⁵.

Життєвий шлях Єлизавети Левитської обірвався внаслідок тяжкої хвороби 5 червня 1933 року в Києві ... Несподівана смерть на злеті перекреслила чимало творчих задумів і сподівань... Утім, чи здійснилися б вони у тогочасних реаліях ...

Повернення в духовний простір нації забутих імен діячів культури, вивчення творчої спадщини вчених та митців 1920–30-х років сприятиме об'єктивному відтворенню історії мистецтвознавчої науки, глибшому осмисленню важливих наукових тем.

Примітки

¹ У 1922–1924 рр. – Київський Інститут Пластичних Мистецтв, у 1924–1930 рр. – Київський художній інститут.

² Як форма підготовки майбутніх етнографів і мистецтвознавців у 1920-х роках при музеях діяли теоретичні та практичні семінари.

³ Інвентарна книга по обліку експонатів етнографічного відділу за 1913–1925 р. №№ 17372–26500. – Науковий архів Національного художнього музею України, оп. 1, од. зб. 15, арк. 646–647; інв. № 26313–26325. Нині ці зразки розписів зберігаються у фондах Національного музею українського народного декоративного мистецтва (далі НМУНДМ) за новими інвентарними номерами. Див.: НМУНДМ, інв. № № ДР–1872, ДР–1886, ДР–1888, ДР–1889, ДР–1890, ДР–1893, ДР–1894, ДР–1896, ДР–1902.

⁴ Зразки розпису зберігались в архіві Є. Спаської, пізніше, у 1972 році, були передані С. Таранушенком до фондів теперішнього Національного музею народної архітектури та побуту України (далі НМНАПУ), де і знаходяться нині. Див.: НМНАПУ, Ж–232, Ж–234, Ж–236, Ж–237.

⁵ У кінці 1920–на початку 1930-х рр. у Києві діяли артілі кравців "Швейпром", "Стандарт", "Кооподяг", "Портфель" та ін.

Література

1. Архів Д. М. Щербаківського. Художній інститут. Списки слухачів інституту до іспитів, нотатки та інш. Київ. 1923–1924 рр. Рукописи. – Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України (далі НА ІА НАНУ). – Ф. 9, спр. № 142, арк. 8.

2. Берченко Є. В. Настінне малювання українських хат та господарських будівель при них. Дніпропетровщина. Зошит 1 / Є. В. Берченко Є. В. – Харків–Київ : Державне видавництво України, 1930. – 43 с. : табл.

3. Білокінь С. Про видання, заборонені на стадії верстки, або тиражі яких було знищено, 1920–1941 / С. Білокінь // До джерел : Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – Т. II. – К.; Л, 2004. – С. 554–602.

4. Гагенмейстер В. М. Настінні розписи Кам'янецьчини. Матеріали до вивчення українського селянського мистецтва 1917–1927 рр. / В. М. Гагенмейстер. – Кам'янець-Подільський : Вид. КПХПШ, 1930. – 36 с. ; табл.

5. Ернст Ф. Некрологи. Пам'яті молодого наукового робітника. – Архівні наукові фонди рукописів і фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського Національної академії наук України (далі АНФРФ ІМФЕ НАНУ). – Ф. 13–4, од. зб. 272, арк. 5.

6. Ернст Ф. Листи до Ф. Ернста від різних осіб. 1913–1933 рр. Рукописи. – АНФРФ ІМФЕ НАНУ. – Ф. 13–3, од. зб. 50, арк. 86–86 зв.

7. Ернст Ф. Матеріали педагогічної роботи Ф. Ернста в галузі українського мистецтва. Плани, завдання, звіти, заяви, замітки тощо. 1923–1933 рр. – АНФРФ ІМФЕ НАНУ. – Ф. 13–2, од. зб. 13, арк. 17, 21 зв.
8. Київський художній інститут. Левитська Л. А. – Державний архів міста Києва. – Ф. Р-622, оп. 1, спр. 500, арк. 4-7.
9. Кржемінський К. Стінні розписи на Уманщині. Мотиви орнаменту / К. Кржемінський. – Кам'янець-Подільський : Вид. КПХПШ, 1928. – 17 с. ; 50 табл.
10. Кулеша В. Рецензія / В. Кулеша // Червоний шлях. – 1929. – Ч. 3. – С. 171–172.
11. Левитська Л. Розписи культової єврейської пам'ятки на Поділлі. Звіт 1930 р. Машинопис. – Науковий архів НА ІА НАНУ. – Ф. ВУАК, спр. № 327/18, арк. 1–16.
12. Левитська Л. Рецензія на книгу з серії "Українське малярство". 1930 р. Машинопис. – НА ІА НАНУ. – ВУАК, спр. № 610, арк. 1–3.
13. Левитська Л. А. Селянський стінний розпис на Поділлі /Зіньківський та Солобковецький р./ Л. А. Левитська. – К. : Київський краєвий с.-г. музей, 1928. – 29 с., 6 табл.
14. Мішківська Т. Огляд літератури про розпис селянських хат / Т. Мішківська // Записки всеукраїнського археологічного комітету. – К., 1927. – С. 177–190.
15. Спаська Є. Альбом фотографій різних видів орнаменту з малюнків стінного розпису, аплікацій, зарисовок, листівок й ін. (з поясненнями до цих матеріалів). 1930 р. – АНФРФ ІМФЕ НАНУ. – Ф. 48–5, од. зб. 51, арк. 25–36.
16. Холостенко Е. "Музейные" искусствоведы Украины / Е. Холостенко // Печать и революция. – 1930. – № 4. – С. 80–86.
17. Хроніка // Мистецько-технічний Виш : Збірник Київського художнього інституту. – К. : Видання КХІ, 1928. – С. 64.
18. Щепотьєва М. Розписи хат на Кам'яниччині / М. О. Щепотьєва. – К. : Вид. ВУАН, 1928. – 31 с. : іл.

УДК 75.03(477)"19"

Павельчук Іванна Андріївна,
кандидат мистецтвознавства, доцент
Львівської національної академії мистецтв

НАТЮРМОРТИ ОЛЕКСИ ШАТКІВСЬКОГО 1960 – 1970-х РОКІВ

Статтю присвячено дослідженню живописної творчості відомого львівського художника Олексі Шатківського (1908–1979). У період 1960–1970-х років майстер звернувся до постімпресіоністичної традиції. Проблема розкривається на основі результатів мистецтвознавчого аналізу натюрмортів. Метою автора є ідентифікація авторських прийомів. В результаті дослідження виявлено специфічні живописні та композиційні прийоми, які використовував О. Шатківський при створенні художньої метафори.

Ключові слова: натюрморт, композиція, метод, колір, метафора, символ, постімпрессионизм.

Павельчук Іванна Андреевна. Натюрморты Олексы Шаткивского 1960–1970-х годов.

Статья посвящена исследованию живописного творчества известного львовского художника Олексы Шаткивского (1908–1979). В период 1960–1970-х годов